

és megértő volt. Én azt hiszem: mindenkit szeretett az osztályban... Nem kivételezett, igazságos volt.”

„Elnyerte az osztály bizalmát, érdekesek voltak az órái, nem kellett neki fegyelmeznie.”

„Tiszteletben tartottuk az ő személyét, mert ő is tiszteletben tartotta a miénket.”

Befejezésül ismét Kerékyártó Imrét idézzük, mert úgy érezzük, hogy nála jobban aligha fogalmazhatjuk meg az alábbi gondolatokat: „Meg kell vizsgálni, miért kevés, s hogyan lehet több a kiemelkedő egyéniség a pedagóguspályán. Mindenekelőtt jobban kellene élnünk meglévő lehetőségeinkkel. Ma is vannak ilyen kiemelkedő pedagógusegyéniségek. Ne engedjük, hogy eredményes munkájuk rengeteg értékes tapasztalata nyomtalanul eltűnjék velük együtt!... A mindennapok egyszerű csodáit sohasem a régi vagy az új dokumentumok, hanem csak az önállóan gondolkodó, összehangoltan cselekvő, alkotó pedagógusegyéniségek képesek megteremteni.” [6]

JEGYZETEK

- [1] *Dregán Gábor*: Emberségünk ajándéka. *Pedagógusok Lapja*, 1983. december 20. 1. old.
- [2] *Kerékyártó Imre*: A nevelés és a nevelő attitűdjei. *Módszertani Közlemények*, 1974. 4. 221—228. old., 233. old.
- [3] *Carl Rogers*: Education — a personal activity. Paper presented at „The Teacher as a Person” Symposium. Jerusalem, July 1980.
- [4] *Bán Imre*: Az oktató-nevelő munka: alkotás. *Köznevelés*, 1977. 30. 4. old.
- [5] *Kerékyártó Imre*: A szocialista tanár-diák viszony. *Módszertani Közlemények*, 1973. 5. 297—303. old., 303. old.
- [6] *Kerékyártó Imre*: Egyéniségek a katedrán. *Köznevelés*, 1977. 23. 4. old.

DR. GIMESI MIHÁLYNÉ—DR. BÓRA FERENC
Kaposvár

A vizuális esztétikai befogadás feladatai az általános iskola alsó tagozatában

Változatos esztétikai minőségek befogadása

Az esztétikai nevelés — így a vizuális nevelés — egyik problémája, hogy az alsó tagozatban csupán két esztétikai minőségre — a szépre és a rútra — fordít figyelmet. Pedig a vizuális nevelés kapcsán a tanórán és tanórán kívül — számtalan lehetőség adódik a különböző esztétikai minőségek élményszerű befogadására. Általában minden gyerek szereti a komikumot, s a nevelés feladata lenne, hogy „...szánalom nélkül, derős fölényérzéssel” éljék át a tanulók ezt az esztétikai minőséget. Rajz, festmény, szobor, tárgy, játék stb. egyaránt kiválthatja a komikumot.

A műalkotásban rejlő derű és humor pedagógiai „értékesítése” a rajzot tanító pedagógus beállítódásától, felkészültségétől függ elsősorban. Ha a rajztanár értéknek tartja a humort, jó kedéllyel, a derű iránti igénnyel rendelkezik, a vizuális nevelést át tudja a humor. Az élményben rejlő igazi humor élvezetéig hosszú út vezet, s a nevelési hatások folyamatos biztosítása révén következik be, hogy „... a harsány nevetést az intellektuális öröm váltja fel.” A tanulók humorra reagálása az értelmi képességektől, a személyiség érzelmi mélységeitől, a harmonikus és kiegyensúlyozott magatartástól függ. A rajzórák jó légkörének összetevői: a vidámság, a derű, a termékeny jó hangulat. A humor fokozza a gyerekek tettere készségét, fantáziáját, munkakedvét, kitartá-

sát, ötletességét, teljesítményét. Megszeretik a rajzórát, ahol sok örömben, nevetésben, humorban volt részük.

A kisiskolás gyerekek kedvelik az észtétikumban megnyilvánuló, a vizualitásban rejlő groteszk megoldásokat. Az első és második osztályos tankönyvben a bájos, az idillikus esztétikai minőségek gyakran előfordulnak. Kádár Gyula—Király János írja: „Az esztétikum akkor személyiségformáló hatású, ha átélte tevékenység keretében veszszük birtokunkba, vagyis ha a befogadó és cselekvő esztétikai tevékenységünk egy sajátos lelki állapot, az esztétikai élmény közegében zajlik le.” Az élmények meggyőző hatása az érzelmek erősségétől függ. Az esztétikai élmény pedagógiai célzatú felhasználása lehetővé teszi, hogy a gyerekek felismerjék, megbecsüljék, megóvják, létrehozzák a különböző esztétikai minőségeket.

A szépség körébe tartozó esztétikai minőségek közül a bennünket körülvevő tárgyak gyakorolják a gyerekekre a legnagyobb hatást. A környezet tárgyai azonban nagyon végtelések: esztétikai érték és értéktelenség egyaránt megtalálható bennük. A 6—10 éves gyerek rászorul a pedagógus iránymutatására, hogy különbséget tudjon tenni az esztétikailag értékes és értéktelen tárgyak között. A technika ugrásszerű fejlődése következtében, az új anyagok termelésbe történő bevonásával, a divat gyakori változásával, új stílusok térhódításával egy időben nő a gyerekek bizonytalansága. A rajztanár az a személy, aki már 6—10 éves korban támpontot jelent az eligazításban. A szép értékeinek megkeresésében a segítség módjai a következők lehetnek: a kérés, az ajánlás, a tanácsadás, az útbaigazítás, a töprengésre késztetés, a próbálkozásra ösztönzés, a bemutatás.

A szépség és a rütség a természetben is megtalálható. Az érintetlen — és az ember által átforgált — természetben a növények (pázsit, fa, virág, vetemény, vetés stb.), a patak, folyó, tó, a természeti jelenségek (a szél, a villámlás és csapadék), a napsütés, a csillagos és a borult ég, a holdtölte, az urbanizált környezet egyaránt lehetőséget kínál a szép esztétikai minőségének átélésére. A rajztanító már az alsó tagozatban tanulmányi sétákat, kirándulásokat szervez, melynek keretében a természeti szép megfigyelésére, élvezésére teremt lehetőséget. Fokozatosan tudatossá teszi a természet érintetlenségének és az emberi átalakítóképeségnek szépségeit. A környezetszennyezés jellemzőit is megfigyelteti a rajzot tanító alsó tagozatos pedagógus, s megvitatja a gyerekekkel, miként tesszük tönkre a természet szépségeit. Felháborodást kelt növényeikben a természeti rút (a szennyezett természet) szemlélése közben. Kialakítja tanítványaiában az aktív közéleti magatartást, mely a természet megóvására és megvédésére irányul.

Az izlés formálása

Az esztétikai befogadás a nevelési folyamatban a tapasztalásból indul ki. A tapasztalatok szerzése történhet spontán módon, pedagógiailag szervezeten, egyéni és közösségi keretek között, közvetlen és közvetett formában. A pedagógus feladata, hogy az esztétikai élményt követően a helyes értéktételel-alkotásig, később a meggyőződés kialakításáig vezesse el a tanulókat. Megismerteti a gyerekekkel az esztétikai normákat, igényli tőlük a véleményalkotást, melyek gyakorlása közben sikerek és sikertelenségek következnek be. Siker esetén tanítványaink megerősítést kaphatnak tőlünk helyeslés, dicséret, jutalmazás stb. formájában, s ez érzelmet vált ki bennük. Meggyőződnék az esztétikai normák betartásának szükségességéről. Kudarckor a korrekcióra kerül sor — ez negatív érzelmeket hív elő — s a figyelmeztetés, az intés, a büntetés meggyőzi a tanulókat az esztétikai normák betartásának fontosságáról.

Ligetiné Verebély Annától idézünk: „Az élet minden területén jelentkező esztétikum befogadása egy életen át tartó folyamat, amely beilleszkedik az ember általános

megismerő tevékenységébe.” Az esztétikai megismerés szakaszai: az esztétikai minőségek érzékelése és észlelése (rácsodálkozás), az értelmi és az érzelmi tényezők összefonódása, az azonosulás, az értékelés-ítéletalkotás. E folyamat eredménye az esztétikai izlés.

Az izlés alapja a normarendszer, ennek figyelembevételével fogalmazódnak meg az értékítéletek, melynek révén kialakul a gyermekben az esztétikai igény alacsonyabb vagy magasabb foka. A jó izlés szelektáló funkciót is betölt, kialakulása lehetővé teszi, hogy a vizuális tapasztalatokat, élményeket követően csak a művészi értéket fogadja el a gyerek. Az izlés kifejlődése révén utasítja el a tanuló a giccset. Az izlésformálás egyik lehetősége a vizuális nevelésben rejlik. Egyik formája a művészetek által történő nevelésben valósul meg. A művészet szubjektív, feltételezi „a tapasztalati értékek konkrét és közvetlen ismeretét”. A másik formája a hétköznapok esztétikája, mely a mindennapi megismeréshez kapcsolódik.

Az izlésnevelés legfontosabb feltételei: a családi és az iskolai nevelés minősége, az élmények hatásai, a társadalmi környezet, a hagyományok, az anyagi helyzet, a divat, az egyén világképe, világnézete stb. Köpeczi Béla írja: „A világnézet a szükségletek és értékek kiválasztásának alapját képezi...”

A rácsodálkozás élménye

A vizuálisan érzékelt és észlelt, esztétikum által kiváltott rácsodálkozás feltételei: az érzelmi fogékonyság kialakítása, az élmény elmélyítéséhez szükséges minimális ismeretek elsajátítása, az élmény alkalmainak megteremtése. A rácsodálkozás az összes pszichés funkciót kiváltja úgy, hogy az élmény frissessége, hamvassága, spontaneitása megmarad.

A rácsodálkozás élményében létrejön: a várakozás feszültsége, az ígéretesség és az újjal való találkozás öröme. A rácsodálkozás Ligetiné Verebély Anna szerint „... naiv szemlélet, a tudás küszöbén állók tiszta, romlatlan látásmódja.” Az iskola feladata olyan élmények megszerzése, melynek eredményeként kiváltódik a rácsodálkozás.

A rajzórák számtalan lehetőséget biztosítanak a rácsodálkozásra. Az élmény első megnyilvánulása a modell érzékletével, észrebevésével kezdődik. A rajzolandó tárgy érdekessége, a szokatlan helyzetből, a különleges nézőpontból adódó újszerűség, a részformák változatossága az élményszerűség alapja, amely a világítás irányával, intenzitásával fokozható.

A rajzolás—festés—mintázás során feltárul a gyerek előtt a formák és jelenségek, a humanizált világ esztétikai minősége, melyet nemcsak megismernek, hanem rajzoló-, festőtevékenységen keresztül reprodukálják is.

A gyerekek a rajzóra minden szakaszában kapcsolatba kerülnek a műalkotásokkal. A képző-, ipar- és népművészeti alkotást — motivációs ismeretet — rögzítés, gyakorlás vagy általánosítás céljából is felhasznál a pedagógus. A műalkotás elemzése külön célja lehet a rajzórának. Tudatosan kell megszervezni a művekkel való első találkozást, hogy létrejöhön a rácsodálkozás spontán élménye. Természetesen ez a legintenzívebben az eredeti művel való találkozáskor alakul ki. Ezért szükséges a kisiskolás korú gyerekeket is kiállításokra, múzeumokba, műterem-látogatásokra vinni. A lehetőségek azonban korlátozottak, az egyetemes és a magyar művészet remekeit csak reprodukciókban tudjuk bemutatni. Itt is az élményszerűség a fő feladat, aminek feltétele a jó minőségű reprodukció és a kifogástalan vetítési körülmény megteremtése.

Ebben az életkorban a mű jelenségszintje az elsődleges. A részletek ragadják meg a gyerekeket: az érdekes formák, a színek, a vonalak, az arányok, a téma különlegessége stb.

A 6—10 éves gyerekek esztétikai befogadása egyre tudatosabbá válik, mert tanulmányaik során — az egyes tantárgyak keretében — a befogadást előkészítő és elmélyítő ismeretekre tesznek szert. Poszler György szerint azokra a speciális ismeretekre is szükség van, amelyek „... az esztétikum általános és ezen belül a művészet különös törvényeire irányulnak.” Kérdés azonban, hogy mennyi ismerettel rendelkeznek a gyerekek a vizuális élmény befogadásához. Forstner Ceciliával értünk egyet, aki a Köznevelésben írt tanulmányában kifejti, hogy az ismeretnyújtás mennyisége mindig az élménytől függ. A túl sok és túl kevés ismeret egyaránt negatív hatást gyakorol az élményre. Az érzelmek kiváltásához tehát — a tanulók fejlődésével párhuzamosan — egyre „mélyebb” ismeretre van szükség.

Az esztétikai befogadás folyamatában — a rajzoló-, festő-, mintázótevékenység során — a rajztanító a vizuális megismerésben ágyazóttan folyamatosan növeli a gyerekek képi gondolkodását. Az érzéki megismerés útján kialakított képzeteket, fogalmakat fokozatosan bővíti és megerősíti. Figyelemmel kíséri, előkészíti, ellenőrzi, különböző gyakorlati szituációban elemzetteti az élményeket. Így sajátítják el a tanulók a vizuális nyelvezetet, amelyeknek birtokában képessé válnak a műalkotások életkoruknak megfelelő megközelítésére. A műalkotások befogadásához szükséges ismereteket a tanulmány jellegű és az önálló feladatokon keresztül tanulják meg. Tehát a tanulmányok és alkotások — tervezések munkafolyamata — előkészíti a műalkotás megértését, befogadását.

A műalkotásokkal és a természettel való találkozás következtében esztétikai érzelmek jönnek létre a gyermekben. Az általános iskola alsó tagozatában legfontosabb pedagógiai feladat, hogy a tanító megszervezze, lehetővé tegye a pedagógiailag tervezett, szervezett, esztétikai élmény létrejöttét. A serkentés módszereivel (helyeslés, elismerés, biztatás, dicséret, jutalom), a meggyőzés eljárásainak alkalmazásával (bírálat, önbírálat, beszélgetés, vita) s a gyakoroltatással, versennyel az esztétikai érzelmek elmélyíthetők és állandósíthatók. Örömet, elégedettséget, aktivitást váltanak ki a gyermekben.

Az értelmi és az érzelmi hatások — a képzőművészeti élmény kapcsán — lehetővé teszik, hogy az alsó tagozatos tanulók egyre tudatosabban tudják élvezni a művészi alkotásokat. „Lehetőséget kínálnak olyan oktatási légkör megteremtésére — írja A. J. Cropley —, amelyben megszülehetnek és megerősítést kaphatnak a kreatív gondolatok, amelyben a tanulók rávezethetők a heurisztikus és kötetlen gondolkodásra, és amelyen megtanulható a célzott önértékelés technikája.”

Az azonosulás megteremtésének lehetőségei

Azonosulásról akkor beszélhetünk, ha a gyerek képes a képzőművészeti alkotást „átélni”, teljes mértékben elfogadni, önmagára vonatkoztatni. Nagy szerepe van az azonosulás létrejöttében a fogékonyságnak, a környezetnek, az érzelemnek, az emlékeknek, a hangulatnak, az ismereteknek.

Verebély Anna három azonosulási fokozatra hívja fel a figyelmünket:

1. A megsejtés: minimális az azonosulás, mert intuíción nyugszik az identifikáció, az ismeret túl kevés, a fantázia kerül előtérbe.
2. Részleges azonosulást jelent a „hozzáadás — elvétel”, melynek következménye a nagytás — kicsinyítés. A gyerek ebben az esetben csapongó képzeletével, gazdag érzelmivel egészíti ki élményeit.
3. Az esztétikai viszony az azonosulás legfejlettebb fokozata. L. N. Sztolovicstól idézünk: „Az ember összeolvad érzékelése tárgyával; bekapcsolódik a „megtestesült” esztétikai értékbe; szellemi élvezetet érez.”

Az alsó tagozatos gyerektől csak alacsony fokú azonosulás várható el a műalkotások befogadása során. Az iskoláskor elején összemosódik a képzelet és a valóság világa. A műalkotások befogadása lehetőséget kínál a pedagógus számára, hogy a gyerek ismeretei bővüljenek. Erre szükség is van, mert az első és második osztályos gyerek a befogadás magasabb szintjének eléréséhez kevés és labilis ismerettel rendelkezik. Ezért a gyerek és a műalkotás gyakori kapcsolatát kell megszervezni az oktatás-nevelés folyamatában. Hagyni kell, hogy a tanulók gyönyörködjenek a műben.

A harmadik és a negyedik osztályban a vizualitással kapcsolatos ismeretek bővülnek, melyekkel párhuzamosan formálódik a vizuális nyelvezet. Lehetővé válik az esztétikai értékek megsejtése. Alsó tagozatban a műalkotások esztétikai birtokbavételének folyamatát elindítjuk, de csak a vizuális lényeg egyszerű összefüggéseinek és azok hangulati hatásainak „megérzéséig” juttathatjuk el a gyerekeket.

Értékelő, ítéletalkotó képességek fejlesztése

E képességek nevelés útján történő fejlesztése az alapok letételével kezdődik. Ezek a következők:

1. Esztétikai fogékonyság, mely érzékeny reagálást jelent a képzőművészeti alkotások iránt. Az érdeklődés-, a kíváncsiságbeállítódás létrehozása, mely lehetővé teszi a gyerek olyan készenlétét a befogadásra, amely aktivitásban nyilvánul meg.
2. Az esztétikai elemzés során a tanulók az általános benyomást részeire bontják: lényeges—lényegtelenre, sajátosságaira, jellemzőire. E tevékenységek során a pedagógus mintákat, modelleket, paradigmákat állít a tanulók elé, elemzési algoritmusokat sajátíttat el velük.
3. Az érték az esztétikai értékelésnek legfőbb kritériuma, csak az élmény következtében mutatható be.
4. A tetszésnyilvánítás érzelmi töltésű értékelés. A kisiskolás értékítélete gyakran „tetszik — nem tetszik” formában nyilvánul meg. Már a tetszésnyilvánításban is jelentős mennyiségű ismeret található (tapasztalatból visszamaradt képek, összefüggések, sablonok, részletek).
5. Differenciált ítéletek: megbízható fogalmakon, tényezőkön, közegetárazásokon, leírásokon, törvények—szabályok—algoritmusok ismeretén nyugszanak.

Az értékelő, ítéletalkotó képességek fejlesztését a gyerek saját és társai munkáinak értékelésével indítja el a pedagógus. A rajzóra lényeges része az elkészült produktumok értékelése, mely a tanórai munkára — vagy nagyobb tananyagegység több, összefüggő feladatára — terjed ki. Reális, alapfokú, a gyerekek életkorának megfelelő — vizuális ítéletekre, esztétikai összefüggésekre, törvényszerűségekre rámutató, egyszerű érvekkel alátámasztott, önálló, szubjektív — értékelést lehet megkívánni a tanulóktól.

Tennivalók a giccs visszaszorítására

A vizuális nevelés terén, a szocializáció folyamatában egyre több gondot okoz az a nagymennyiségű giccs, amely elárasztja mindennapi életünket. A 6—10 éves korosztály nevelésében is lehetőségek adódnak az „ellenművészet” visszaszorítására. Sok alkalom és lehetőség adódik, hogy a kisiskolások felismerjék az álművészet egyes darabjait, jellemzőit: a hazug ábrázolásmódot és tartalmát, az érzelgősséget, a túl „rózsássá” pingált vagy éppen a túl rúttá komorított világot (amelyben — Szerdahelyi István szavaival élve — „... az élet minden értéke, szépsége semmivé vált...”), a művészi igazságtartalom hiányát. Ha nem tudjuk felvenni a küzdelmet a giccs ellen az iskolában, a tömegézés fokozatosan elszennyeződik. Úgy véljük, hogy már alap-

fokon — az általános iskola alsó tagozatában — lehetőség nyílik annak bizonyítására, hogy a giccs a látszatot felnagyítja, megfoszt a belső lényegtől, hamis összefüggéseket mutat be.

Egyetértünk dr. Rendes Bélánéval, aki a giccs térhódításának első színterét a családban látja — tőle idézünk: „Az általános iskolás korú tanulók — különösen alsó tagozatban — még ki vannak szolgáltatva az ízlés terén is a családi ház ízlésszintjének... Sajnos, a pedagógusok ízlésszintje sem kifogástalan, csak be kell mennünk egy-egy osztályba és végignézni a „dekorációt”. A sajátjánál magasabb szintre a pedagógus sem nevelhet.” A leírtakból következően háromirányú feladatsor jelölhető ki a rajz-tanárok (rajzot tanító pedagógusok) számára. Az egyik: nem nézhetik közömbösen a szülői ház ízlésmromboló tevékenységét. A szülők ízlésformálása is részben rájuk hárul. A család pedagógiai kultúrájának átformálása, fejlesztése érdekében konkrét tenni-valók vannak.

A második feladatsor: a tanulók esztétikai ízlésének kialakítására irányul. Alsó tagozatban el kell érni, hogy a gyerekek felismerjék a képzőművészeti giccs néhány jellemzőjét. A rajz-tanárok harmadik feladata: nyújtsanak a pedagógustársak számára útmutatást a jó ízlés fejlesztésére, a giccs visszaszorítására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Szerdabelyi István: Az esztétikai érték. Gondolat Kiadó, Bp. 1984. 164—167. l.
- [2] Pedagógiai terminológia. (Szerkesztette: Kádár Gyula—Király János.) Zsámbék, 1983. 129. l.
- [3] Ligetiné Verebély Anna: Tanulmányok az esztétikai nevelés témaköréből, Akadémiai Kiadó, Bp., 1975. 15. l.
- [4] Dr. Vastagb Zoltán: Az esztétikai nevelés. Pedagógia II. (Szerkesztette: Dr. Szántó Károly.) Tankönyvkiadó, Bp., 129. l.
- [5] Köpeczi Béla: A magyar kultúra harminc éve (1945—1975). Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1977.
- [6] Poszler György: Katarzis és kultúra. Tanulmányok az esztétikai nevelés köréből. Tankönyvkiadó, Bp., 1980. 136. l.
- [7] Sztolovics, L. N.: Az esztétikai érték. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1977.
- [8] Rendes Béláné: Lehet-e giccs ellen nevelni az iskolában? Módszertani Közlemények, 1985. 5. sz. 292. l.
- [9] Cropley, A. J.: Tanítás sablonok nélkül. Utak a kreativitáshoz. Tankönyvkiadó, Bp., 1983. 145—146. l.

BANKÓ BÉLA
Barcs

Az osztályfőnökök nevelési stílusa

1. A nevelési stílus értelmezése

A pedagógiai gyakorlatban sokszor és nem mindig következetesen használjuk a nevelési stílus kifejezést. A téma feldolgozása során az alábbiak szerint értelmezem: „... a pedagógus és a tanulócsoporthoz kapcsolódó olyan, hosszabb időn keresztül érvényesülő alaptónusa, ... amely megnyilvánul a pedagógus eljárásaiban, az egész nevelő-oktató tevékenységben, és körülhatárolható változásokat idéz elő a tanulók viselkedésében, tevékenységében.” [1]

A klasszikus vezetői magatartásformákat Kurt Lewin határozta meg (autokratikus, demokratikus és laissez faire). Ezek a kategóriák a mai gyakorlat számára már szük-